

Türkiye’deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği

Cultural Definitions Regarding Disabled Individuals Within Turkey:
Example of Ankara

Esra BURCU¹*

Öz

Engellilik kültürel bir tanımlamadır. Bireyin çeşitli nedenlerden dolayı birlikte yaşamak zorunda kaldığı engeli, sosyal ve kültürel çevresi tarafından belirlenir. Engelli bireye atfedilen kültürel anlamlar etkileşim sürecinde kazanılır. Doğuştan ya da sonradan kazanılmış engelliliğin sosyal ve kültürel anlamı ve tanımı, hem bireyin kendisinin hem de toplumun engellilik durumuna yönelik tepkilerinde şekillenir. Kültürel anlamlar toplumdaki topluma değişiklik gösterir. Bireyin fiziksel özelliği, aslında onun içinde yaşadığı toplumun bir parçası olmasının engelleyicisi değildir, ancak engeline yüklenen anlamlar onun etiketlenerek engellenmesini yaratandır. Engelli bireylere ilişkin bakış açısı, engelli bireylerin sosyal konumunu ve kültürel resmedilmesini belirleyici olduğundan, engelli bireylere toplum tarafından atfedilen anlamları incelemek önemlidir. Bu çalışmada, Türkiye’de yaşayan engelli bireylerin nasıl bir kültürel resmedilme içinde oldukları diğer bir ifadeyle, engelli bireylere yönelik kültürel tanımların neler olduğu Ankara örneği üzerinden gösterilmek istenmiştir. Engelli olmanın kültürel anlamı, yani toplumun (engelli olmayanların) engelli bireylere bakış açıları, onlar hakkında ne düşündükleri betimsel ve homojenleştirme analizi ile incelenmiştir. Engelli olmayanların çeşitli sosyo-demografik (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, meslek, kır-kent kökenli olma) özelliklerine bağlı olarak engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamaların nasıl değiştiği?” sorusundan hareket edilmiştir. Engelli olmayan bireylerin sosyo-demografik özelliklerine bağlı olarak engelli bireyi tanımlamalarında ne yönde etkili olduğu grafiksel (görsel) bir analizle betimlenmiştir. Bu çerçevede, engelli olmayan bireylerin sosyo-demografik özelliklerine bağlı olarak engelli bireyi nasıl tanımladıkları betimlenmiştir. Çalışmada cinsiyet fark etmeksizin dört ana kültürel tanıma ulaşılmıştır. Bunlar; “acınan, dışlanan, işe yaramaz-yetersiz ve mücadeleci” şeklindedir. Cinsiyet fark etmeksizin, işçi, lise mezunu, bekâr ve genç olanlar toplumdaki engelli bireyleri “mücadeleci” bireyler olarak tanımlamaktadırlar. Yaşamının büyük kısmını kırdan geçiren, hizmet işlerinde çalışan ilköğretim mezunu bireyler engelli bireyleri “acınan” olarak tanımlarken, yaşamının büyük kısmını kentte geçiren, idari ve ticari meslek grubunda yer alan, orta yaşlarda bulunan, yüksek okul-üniversite mezunu, evli kişiler engelli bireyleri “dışlanan” olarak tanımlamaktadırlar. Katılımcılar arasında dul olma, yaşamını en çok kırdan geçirme, ilköğretim mezunu olma, hizmet işlerinde çalışma, engelli bireyleri “yetersiz-işe yaramaz” olarak tanımlamada etkili özellikler olarak tespit edilmiştir. Çalışmada, toplumsal yapımızda engelli bireye ilişkin olumsuz bir kültürel resim çizildiği ve bu durumun engelli olmayanların sosyo-demografik özelliklerine göre değişebildiği tespit edilmiştir. Birçok ülkeyi kapsayan araştırmalarda olduğu gibi bu çalışmada da ulaşılan dikkat çekici sonuç, olumsuz kültürel tanımlamaların hemen her kültürde yer aldığı ve hatta baskın olduğudur. Ancak son yıllarda engellilik kültürü söylemi, olumsuz kültürel tanımlamaların değiştirilmesi yönünde olup, bütünsel (toplumdaki herkesin aktif katılımcı olduğu) çabayı ön plana çıkarmaktadır.

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
esburcu@hacettepe.edu.tr

Anahtar Sözcükler: engellilik, engelli birey olma, kültürel tanımlama, kültürel resmedilme

Abstract

Disability is a cultural definition. The disability an individual has to live with due to various reasons is determined by the social and cultural environment. Cultural meanings attributed to the disabled individual are gained in the process of social interaction. The social and cultural meaning and definition of congenital and acquired disability are formed both by the individual and by the reactions of the society to the condition of being disabled. Cultural meanings differ from one society to the other. The physical quality of the individual is indeed not an obstacle for him/her to be a part of the society in which he/she lives, rather, the meaning attached to his/her disability lead him/her to be labelled and disabled. As the perspective concerning the disabled individuals determine their social status and cultural representation, it is essential to analyze the meaning attributed to them by the society. Taking Ankara as the location of the case study, this study analyzes in what sort of cultural picture disabled individuals stand, i.e., what the cultural definitions are, as regards disabled individuals, within Turkey. The cultural meaning of being a disabled individual, i.e., the community's perception of disabled individuals, and what the community thinks of them are studied through descriptive analysis and homogeneity analysis. The point of departure for this study has been, what role the various socio-demographic qualities of the non-disabled individuals—gender, age, marital status, education, profession, rural/urban origin—play in the shaping of the cultural definitions as regards disabled individuals. To what extent the socio-demographic qualities of non-disabled individuals are influential in defining a disabled individual is depicted through a graphical (visual) analysis. In this context, the study analyses how non-disabled individuals define disabled individuals depending on their socio-demographic characteristics. The study identifies four major cultural definitions regardless of gender. These cultural definitions are: pitied, marginalized, worthless, deficient, and fighter. Regardless of gender, workers, high school graduates, single and young people define the disabled in the society as “struggling” individuals. While the people of rural origin, the laborers who are primary school graduates define disabled individuals as “pitied,” the people of urban origin, working in administrative and commercial jobs, middle aged, high school-university graduates, married ones define the disabled individuals as “outcasts.” It is found out that being divorced, coming from rural background, being a primary school graduate, working in service jobs among the participants are important factors in defining a disabled individual as “deficient-worthless.” The study reaches the conclusion that in our social structure, depending on the socio-demographic characteristics of non-disabled individuals, a negative cultural picture as regards the disabled individuals exists. As in the case of studies that cover many countries, the striking conclusion reached by this study shows that the negative cultural definitions are present in almost all the cultures and moreover, they are dominant. However, in the recent years the discourse of the disability culture tries to bring forth an integral attempt (in which every individual in the society could actively participate) to change the negative cultural definitions.

Key words: disability, being a disabled individual, cultural definition, cultural representation

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) *engelliliği*, “kişiden ya da bir bütün olarak vücuttan beklenen davranışlar, yetenekler ve görevler olarak ifade edilen *normal* aktivitelerin yerine getirilmesindeki eksiklik ya da sınırlılık” olarak tanımlamaktadır (WHO, 1980, s. 28). Wood'un belirttiği üzere, Dünya Sağlık Örgütü'nün uzantısı olan ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) tarafından genişletilmiş tanıma göre *engellilik*, “sakatlık sonucu bir insanın *normal* kabul edilenleri yapabilmesinde ve belli bir tavırda beklenen aktivitelerini sergilemesinde gerekli olan performansını gösterme yeteneğindeki yoksunluk ve/veya sınırlılıktır (Burcu, 2006, s. 63'te aktarıldığı gibi). Engellilik, bireyin yaşam aktivitelerini sınırlayıcı, kısıtlayıcı zihinsel-fiziksel bozukluklardır ve bireyin yeteneklerindeki ve gücündeki sınırlılık-eksiklik durumudur (Coleman, 2000; Whyte ve Ingstad, 1995).

Dünya nüfusunun yaklaşık %10'u (Helander, 1993), ülkemizde de yaklaşık %12'si (Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2003) engelli bireylerden oluşmaktadır. Nüfus açısından önemli bir oran sergileyen engelli bireylere ilişkin ülkelerin araştırmalarının ne durumda olduğu merak edildiğinde, Amerika ve Avrupa Birliği ülkelerinde konuya ilişkin yeterli çalışmaların olduğu söylenebilir. Bu ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye'nin engellilerle ilgili akademik/ulusal düzeyde araştırma ve veri tabanı oluşturma girişimlerinin yetersiz olduğu söylenebilir. Türkiye'de son yıllarda Avrupa Birliği uyum politikaları çerçevesinde gerekli yasal düzenlemeler ve uygulamalar gerçekleştirilmeye başlansa bile, önemli olan gündelik yaşam pratikleri ve sosyal ilişkiler bağlamında engelli bireyler için nelerin, hangi uygulama ve davranışların "engellendiğinin" ortaya konulmasıdır (Burcu, 2007, s. 70). Bu çerçevede uygun bütüncül toplumsal politikaların geliştirilebilmesi için çeşitli alanlarda bilimsel çalışma sonuçlarına ihtiyaç vardır.

Engellilik kültürel bir kavramdır. Bireyin çeşitli nedenlerden dolayı birlikte yaşamak zorunda kaldığı engeli, onun biyolojik doğasından çok, varlığını sürdürdüğü sosyal ve kültürel alanda, diğer insanlarla birlikte iken anlam kazanmaktadır. Doğuştan ya da sonradan kazanılmış engelliliğin sosyal ve kültürel anlamı, bireyin engellilik durumuna yönelik tepkilerinde ve toplumun engelli bireye bakış açısında şekillenir ki bu kültürel anlam toplumdaki topluma değişiklik gösterir (Burcu, 2002, s. 85-86). Engellilik konusunda sosyolojik çalışmalar yapan Taylor'a (1999, s. 263-264) göre, engelliliğin anlamı, diğer insanların verdikleri tepkilerle ilgilidir. Bu tepkilerin oluşumu ve şekillenmesinde de şüphesiz o toplumun sosyo-kültürel özellikleri etkilidir. Örneğin, felçli bir kadın hareketliliği eksildiği için engellidir. Oysa ki hareket kısıtlılığının ötesinde sosyal anlamda engellilik, yalnızca hareketin yerine getirilmemesi durumu değil, bir yandan toplumun tekerlekli sandalyeli bireye rampalar, asansörler, kaldırım geçişleri sağlamadaki başarısızlığının sonucu, diğer yandan da bu başarısızlığa bağlı olarak birlikte yaşanan diğerleri tarafından engellenmesiyle ilintilidir. Bireyin fiziksel özelliği, onun içinde yaşadığı toplumun bir parçası olmasının engelleyicisi değildir, ancak engelliliğe yüklenen anlam ve etiketleme bu durumu yaratandır (Goffman, 1968). Dolayısıyla, diğerlerinin engelli bireylere ilişkin bakış açılarının, engelli bireylerin sosyal konumunu ve kültürel resmedilmesini belirleyici önemli faktörlerden olduğu kabul edildiğinde, engelli bireyler hakkında ne düşünüldüğünü betimlemek önemlidir.

Bu bağlamda toplumun engellilik konusundaki başarısızlığı bir yönüyle ihtiyaçların sistemli karşılanamaması ile, diğer yandan da diğerlerinin bakış açıları ve tutumlarıyla ilgilidir. Engelli bireyi, çaresiz bir hastalığa sahip trajik durumda bir birey olarak görmenin kendi bağlamı içinde getireceği diğer anlamlandırmalar ya da olumsuz kültürel tanımlamalar engellilik konusundaki toplumsal başarısızlığı pekiştirmektedir. Morris'e (1991) göre, bir toplumda engelliliğin kültürel betimlemesi ya da kültürel resimlenmesi söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, engelli olanların kendilerine yönelik duygularından çok genellikle engelli olmayanların engelliliğe ilişkin tepkileri ve duyguları sonucu kültürel resim ya da kültürel betimleme ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir farklılık taşıyan ya da bir bozukluğu olan bireyler, örneğin, kamburu olanlar, bacağı ya da kolu olmayanlar, yüzünde ciddi deformasyonu olanlar diğerleri tarafından belirli bir önyargı ile karşılanabilirler, hatta korku ve tedirginlik duygusunu yaşatabilirler. Bu durum Morris'e (1991) göre, kültürel bir stereotipin şekillenmesi demektir. Tüm bunların fark edilmesi engelliliğe sosyal faktörlerin belirleyiciliği açısından da bakılması gerektiği yönünde açılımlar sağlamıştır.

Hemen her kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de engelli bireylere ilişkin inşa edilmiş kültürel tanımlamalar bulunmaktadır. Sosyo-kültürel yapıda yer alan sosyal tutumlar, değerler ve kurumlar beden gerçekliğinin belirlenmesinde biyolojik olgulardan çok daha fazla etkilidir (Siebers, 2001, s. 1). Barton’ın yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, tarih boyunca çeşitli kültürlerde engelli bireyler etiketlemeye maruz kalmış ve bu etiketleme kendini “tehdit edici”, “yük” ve “acı” olarak göstermiştir. Barton’a göre bu etiketlemeler birçok kültürde engelli bireylere yönelik “korumacı-acımacı” düşünceleri ve bu düşünceleri yansıtan tanımlamaları ön plana çıkarmıştır. Bu tür tanımlamaların, engelli bireylerin toplumda birlikte yaşadıkları diğerlerine (engelli olmayanlara) göre daha olumsuz şartlarla iç içe olmalarından dolayı ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Burcu, 2006, s. 69’da aktarıldığı gibi). Engelliliğe ilişkin tanımlamalarda Burcu’nun da belirttiği üzere (2006, s. 71), asıl vurgu, bireyin fiziksel özelliklerine değil, bu özellikleriyle bireyin günlük yaşantısındaki etkileşimlerinde ortaya çıkan açık ya da gömülü anlamlar üzerindedir. *Normal* olanın dışındaki engelli birey toplum tarafından ya da engelli bireyin ilişki içinde olduğu diğerleri tarafından etiketlenmektedir. Bu bağlamda kültürel bakış açısı engelli olmanın var olan sosyal tanımını da belirlemektedir. Yaşanılan toplumda engelli olmaya ilişkin tanımlamaların neler olduğunu betimlemek konuya ilişkin sorunların tespitinde ve çözümlerin üretilmesinde rol oynayacaktır.

Bu çalışmada, Türkiye’de yaşayan engelli bireylerin nasıl bir kültürel resmedilme içinde oldukları, diğer bir ifadeyle engelli bireylere yönelik kültürel tanımların neler olduğu Ankara örneği üzerinden gösterilmek istenmiştir. Türkiye’de engelli olmanın kültürel anlamı, yani toplumun (engelli olmayanların) engelli bireylere bakış açıları, onlar hakkında ne düşündükleri homojenleştirme analizi ile betimsel ve analitik olarak incelenmiştir. Bu bağlamda, “engelli olmayanların çeşitli sosyo-demografik (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, meslek, kır-kent kökenli olma) özelliklerinin engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalarını nasıl şekillendirdiği?” sorusundan hareketle, engelli olmayan bireylerin sosyo-demografik özelliklerinin engelli bireyi tanımlamalarında ne yönde etkili olduğu grafiksel (görsel) bir analizle betimlenmiştir². 2002 yılında saha araştırmasının yapıldığı bu çalışmanın bulguları, Türkiye’de yaşayan engelli bireyler üzerine yapılan bir araştırmanın (Burcu, 2007), engelli bireyin kendi bakış açısında diğerlerinin “kendilerini” dolayısıyla “engelli olmayı” nasıl tanımladığı ile ilgili sonuçları ile de desteklenmiştir.

Engelliliğin Kültürel Tanımlanması ya da Engelliliğin Kültürel Resmedilmesi

Sosyolojik bakış açısından ele alınarak yapılan engellilik açıklamalarında kültürün önemi birçok çalışmada vurgulanmıştır (Finkelstein, 1987; Swain, Finkelstein, French ve Oliver, 1993; Whyte ve Ingstad, 1995; Peters, 2000; Sotnik ve Jeweski, 2005). Bu çalışmaların ana-ortak kabulü, engelliliğin nasıl tanımlandığının, engelli bireylerin

² Belirtilen araştırmanın verileri E. Burcu ve M. Candan Çetin’in 4. İstatistik Günleri Sempozyumu IGS 2004, 20-21 Mayıs’ta poster bildiri olarak “Özürlülüğe İlişkin Düşüncelerin Homojenleştirme Analizi ile İncelenmesi: Ankara Örneği” adlı çalışmasında ve E. Burcu M. Çetin’in Uluslararası Türkiye- Mısır İlişkileri Sempozyumu ve Güzel Sanatlar Sergisi, 2-7 Kasım, Kahire/Mısır’da yayımlanmamış sözlü bildiri olarak “Kültürel İmajlar ve Engelli Birey Olma” çalışmasında sunulmuştur.

ihtiyaç ve sorunlarının tespitinin ve sorunlarına ilişkin çözümlerin kültürel söylemle ilişkili olduğu yönündedir.

Engelliliğe ilişkin temel sorunların içeriği sosyo-kültürel temelle belirlenir. Bu bağlamda, üzerinde durulması gereken önemli nokta, toplumda yaşayan bazı bireylerin zihinsel, bedensel fonksiyonlarının sosyo-kültürel yapı içinde hangi biçimlerde ve ne nedenle kısıtlandığıdır. Diğer bir ifadeyle, önemli olan bu durumu sosyo-kültürel özelliklerin nasıl belirlendiğinin vurgulanmasıdır.

Engellilik zihinsel ya da fiziksel sakatlığı değil, bir engellenmişliği ifade eder. Bu doğrultuda Morris'in belirttiği gibi, engelli bireyin, bulunduğu sosyal organizasyon ve kültürel çerçeve uyarınca nasıl engellendiği önemlidir (Burcu, 2006, s. 10'da aktarıldığı gibi). Genellikle sosyo-kültürel yapı içinde engelli bireylerin toplumdaki diğer üyelerin yapabildiği her şeyi yapabilecek bireyler olarak algılanmamaları ve bu bireylerin "yarım/eksik insan" muamelesi görmeleri onlara yönelik ayrımcılık ve baskıyı ortaya çıkarmaktadır. Finkelstein'in (1987) belirttiği gibi, çok uzun zamandan beri toplumdaki engelli birey olmanın resmi "trajik bir figür (tragic figure)" olarak çizilmiştir. Bu "trajik figür" engelli bireyin sınırlılıklarından ötürü yaşadıkları sorunlardan öte, engelli bireylerin faaliyet alanları için "normal" olarak kabul edilen toplumun beklentilerinin yerine getirilememesi ya da getirilemeyeceğinin düşünülmesi nedeniyle yaşanan zorluklarla beslenmektedir. Bu durum aslında engelli bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürü tarafından belirlenmektedir. Diğer taraftan Finkelstein (1987), engelli bireylerin kendilerine ilişkin bakış açılarının da kendi kültürlerini yarattığını belirtmiştir. Bu bağlamda engellilik kültürünün olumlu tanımlamalarla şekillenmesi gerekmektedir ve bu öncelikle engelli bireylerin kendi gayretleriyle gerçekleşecektir. Engellilik kültürünün gelişmesi için, engelli bireylerin kendi kimliğinin yeniden tanımlanması ile ilgili girişimlerde bulunmalıdır, bu da çok kültürlü bir dünyaya katılmadan önce farklı grup kimliğinin kabul edilmesi ile söz konusudur. Yine tüm engelli bireyler kendi organizasyonları içinde bütünlüştürerek katılımlarda bulunmalıdır. Bu katılımlar politik ve sanatsal alanlarda ön plana çıkmalıdır. Tüm bunlar, uzun zamandan beri devam eden ve engelli bireylerin isteklerinin *normal* olduğunun kabul edilmesi ve ettirilmesinde karşı karşıya kalınan zorluklardan dolayı pekişen "trajik figürün" değişmesine neden olacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi, engellilik diğerlerinin kültürel bakış açılarında inşa olan tepkileriyle ilgilidir. Engelli bireyler o kültür tarafından belirlenmiş olan ve "normal" olarak kabul edilen bazı rolleri ve sorumlulukları yerine getiremeyebilir. Sosyo-kültürel yapı içinde diğerleri gözünde engelli bireyden beklenen rolleri yerine getirmede yaşanan aksamalar engelli bireyler için kültürel bir resmedilmeye yol açmaktadır. Bu noktada Gerhardt'ın dikkat çektiği gibi, engelliliğe yüklenen sosyal ve kültürel anlamların rolü büyüktür (Burcu, 2004, s. 25'de aktarıldığı gibi). Taylor, Whyte ve Ingstad'ın da belirttiği üzere, engelliliğin sosyal ve kültürel anlamında hem engelliliğe yönelik toplumsal tepkilerin özellikleri hem de engelli birey için ortaya çıkan sonuçlar anlamlıdır (Burcu, 2004, s. 25'de aktarıldığı gibi). Goffman (1968), engelli bireylerin toplumda "kayda değer bulunmayan", "itibar edilmeyen" "önemszenmeyen", "ikinci plana itilen" bireyler olarak etiketlenmelerine yol açan kültürel tanımlamalara maruz kaldıklarını ifade

etmiştir. Goffman'a göre bu şekildeki tanımlamalar, engelli bireylerin grup içine dâhil olmalarını engellediğini ve sosyal alanlara girmede çekinmelerine yol açtığını belirtmiştir. Bu açıdan Goffman, bireyin fiziksel engelinin onun içinde yaşadığı toplumun bir parçası olmasının engeli olmadığını ancak ona yüklenen kültürel anlamların ve buna bağlı olarak etiketlenmenin engelliliği ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, engelli bireyi engellileştiren olumsuz kültürel tanımlamalara bağlı olarak bazı sosyal kayıplar ortaya çıkmaktadır. Bu sonucu destekleyecek şekilde, kültürel tanımlamalara paralel olarak sosyal dışlanmanın ve etiketlenmelerin yaşandığı çeşitli araştırma sonuçlarında yer almaktadır (Bogdan ve Biklen, 1977; Longmore, 1985; Bogdan ve Taylor, 1987, 1989; Sunman, 1994, 2000; Stefan, 2000; Mabbett, 2003).

Kültürel yapıdaki olumsuz tanımlamaların toplumdan topluma farklılaştığı söylene de, bu kalıp yargıların zaman içinde çok da fazla değişmediği gözlemlenmektedir. Bu yargılar doğrultusunda, toplumsal tutumlar genellikle acıma, merak ve cehalet içermektedir. Wolfe, Antonak ve Livneh'in belirttiği gibi, toplumun engellilere ilişkin olumsuz tanımlamaları, zaten dezavantajlı olan bu grubun üretme ve sosyal hayata katılımına engel olmaktadır (Burcu, 2006, s. 11'de aktarıldığı gibi). Engelliliğin sosyal inşasında engellileri toplumdan uzaklaştıran ve bunun devamlılığını sağlayan kültürel tanımlamaların örneklerine, medya ve edebiyat ürünlerinde sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin, medya ve edebiyatta birçok engelli birey “şeytan” ve “Tanrı tarafından cezalandırılan” şeklinde olumsuz olarak kültürel resmedilmişlerdir (Barnes 1991). Wolfe (1996) çalışmasında, engelli bireylere karşı kültürel tanımlamaların genellikle “acıma”, “bilgisizlik” ve “merak” hisleri ile şekillendiğini belirtmiştir.

Bu tür tanımlamaların çeşitli örneklerini hemen her toplumda olduğu gibi Türk sosyo-kültürel yapısında da gözlemek mümkündür. Gündelik sosyal ilişkilerde, atasözlerinde, yasal düzenlemelerde, filmlerde, v.b. bu durum örneklendirilebilir. Örneğin Türk atasözlerinde “kör Allah'a nasıl bakarsa Allah'ta köre öyle bakar”, “gece gözü kör gözü, gece işi körler işi”, “gördün deli savul geri” gibi birçok olumsuz kültürel tanımlamaları pekiştiren atasözleri bulunmaktadır. Daha önce de vurgulandığı üzere, engelli bireylere yönelik diğerlerince atfedilen kültürel anlamların oluşturduğu pencereden bakıldığında, engelli bireylerin olumsuz olarak resmedilmesinin farklı toplumlarda değişen zamana rağmen halen var olduğu söylenebilir. Bu resmedilmeleri belirleyen kültürel anlamların sosyo-kültürel yapıdaki varlığını bilimsel bilgilerin ışığında tespit etmek önemlidir. Fark edilen ya da tespit edilen anlamlar, engelli bireylerin sosyal izolasyonunun önüne geçerek toplumsal bütünleşmeye doğru yönelmede önemli rol oynayacaktır.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Engelli olmayanların bakış açısında, engelli olmanın kültürel tanımlanmasını ortaya koymak üzere Ankara'da bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada Ankara şehrinin sınırları dâhilindeki toplam 8 merkez ilçe (Yenimahalle, Çankaya, Keçiören, Altındağ, Sincan, Gölbaşı, Etimesgut, Mamak) araştırmanın sahası olarak seçilmiştir. Bu 8 merkez

ilçede ikamet eden ve 18 yaşından büyük olan bireyler araştırmanın katılımcıları olarak seçilmiştir. Araştırma kapsamındaki her bir ilçenin 18 yaşından büyük toplam nüfusuna ulaşılmıştır ve her biri bir tabaka olarak alınan ilçelerin nüfusuna orantılı olarak Ankara şehrinin toplam nüfusundan 500 kişi seçilmiştir. Örneklem seçimi tabakalı örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Seçilen 500 kişinin sosyo-demografik özellikleri ve engelli bireylere yönelik düşünceleri anket uygulamasıyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Veri Toplama

Yukarıda belirtilen ilçelerde ikamet eden 500 katılımcıya açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan ve onların sosyo-demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, kır-kent kökenli olma, meslek) ile engelli bireye yönelik düşüncelerini tespit etmeye çalışan 19 soruluk anket uygulanmıştır. Anketin geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş %96'lık bir güvenilirlik ile anket soruları seçilen örnekleme uygulanmıştır. Ayrıca anket uygulanmasından önce 20 kişi üzerinden bir pilot çalışma da gerçekleştirilmiştir. Bu pilot çalışmanın sonuçlarına göre sorular yeniden düzenlenmiştir. Araştırma amacı doğrultusunda, Ankara merkez ilçelerini temsil eden heterojen bir gruba ulaşmak istenildiğinden, diğer bir ifadeyle, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, kır-kent kökenli olma ve meslek açısından farklı bireylerin engelli bireylere ilişkin kültürel bakış açılarına ulaşılmak istenildiğinden araştırmanın uygulama alanı olarak, belirtilen ilçelerdeki bireylerin tesadüfi olarak bulunduğu kalabalık yerler (park ve alışveriş merkezleri) seçilmiştir. Bu alanlardaki katılımcıların araştırma kapsamındaki hedeflenen ilçede ikamet etmesi onları araştırmamıza dâhil etmemizin ön koşulu olmuştur. Ayrıca bu çalışma, araştırmayı şekillendiren 19 soruluk anketin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, kır-kent kökenli olma, meslek ve toplumdaki engelli bireyler için ne düşündükleri/onları nasıl tanımladıkları şeklindeki sorular üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Veri Analiz Tekniği

Araştırma amacı doğrultusunda elde edilen verilerin öncelikle frekans tabloları elde edilmiş, bu tablolarla katılımcıların sosyo-demografik profili gösterilmek istenmiştir. Daha sonra ise, verilerin grafiksel yorumuna dayalı çok değişkenli istatistik tekniklerden "homojenleştirme (homogeneity) analizi" kullanılarak, Ankara'nın 8 ilçesinde ikamet edenlerin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, kır ve kent kökenli olma ve meslek gibi değişkenler ile toplumun (engelli olmayan bireylerin) engelli bireylere ilişkin düşünceleri/engelli bireyleri nasıl tanımladıkları değişkeni arasındaki etkileşim grafiksel olarak yorumlanmıştır.

Homojenleştirme analizi, büyük veri matrislerinin analizinde çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemleri olarak adlandırılırlar. Nitel veri analizi tekniklerinden biri olan homojenleştirme analizi, birbirinden farklı p değişkenini belli bir homojenliğe getirerek p boyutta incelemek yerine daha az karmaşık olan ve görsel açıdan bize yorumlama imkânı sağlayan 2 boyutta inceleme fırsatı vermesi bakımından önemlidir. Homojenleştirme analizinde sonuçların grafik üzerinde gösterilebilmesinden ve değişkenlerin tüm düzeylerinin aynı grafik üzerinde bir nokta olarak belirtilebilmesinden dolayı yorumlama kolaylığı

sağlanmaktadır. Grafik üzerinde bir noktanın orijinden uzaklığı, o noktanın önemini belirtmektedir. Bir noktanın diğer noktalarla göre yönü o noktanın diğer noktalarla hangi yönde bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir (Burg ve Leeuw, 1988). Bu noktada çalışmanın verilerinin nitel veri ve sınıflandırılmış veri olması ve birçok değişkenin bir-biri üzerindeki etkisini görsel olarak-grafiksel olarak görmeyi amaçlaması ve Türkiye’de yapılacak çalışmalarda bu yeni tekniğin örneklendirilmesinin istenmesi nedeniyle istatistik uzmanlarının da önerisi ile bu çalışmada homojenleştirme tekniği uygulanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırma örnekleminin sosyo-demografik özellikleri aşağıdaki dağılımları sergilemektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyete Göre % Dağılımları

Cinsiyet	%
Kadın	59
Erkek	41

Tablodan da görüldüğü üzere, katılımcıların %59’u kadınlardan, %41’i erkeklerden oluşmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların Yaşlara Göre % Dağılımları

Yaş	%
16-25 yaş	18.0
26-42 yaş	50.2
43-59 yaş	27.4
60+ yaş	3.4

Katılımcıların %50.2’si 26-42 yaş grubuna dahildir. Bu grubu sırasıyla 43-59 (%27.4) ve 16-25 (%18) yaş grubu takip etmektedir. 60 yaş ve üzeri yaşlara sahip katılımcıların oranı ise düşüktür (%3.4).

Tablo 3: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre % Dağılımları

Medeni Durum	%
Bekar	36
Evli	60
Dul	4

Katılımcıların büyük bir oranı evlidir (%60). Bekâr katılımcılar ise örneklemin %36'sını kapsamaktadır.

Tablo 4: Katılımcıların Kır Kent Kökenli Olma Durumlarına Göre % Dağılımı

Yaşam Yeri	%
Kent	88.2
Kır	11.8

Katılımcıların kır-kent kökenli olma durumları, diğer bir ifadeyle yaşamlarını en çok geçirdikleri bölgenin kır ve kent olma durumlarına göre dağılımları incelendiğinde, katılımcıların ağırlıklı olarak yaşamlarını kentlerde geçirdikleri anlaşılmaktadır (%88.2 kent, %11.8 kır).

Tablo 5: Katılımcıların Mesleklerine Göre % Dağılımı

Meslek	%
İlmi	32.4
İdari	12.2
Ticari	9.2
Hizmet	12.2
İşçi	6.4
Ev hanımı	11.0
Mesleği yok	16.2

Katılımcıların meslek dağılımlarına bakıldığında, TÜİK'in meslek sınıflaması dikkate alındığında, %32.4 ile ilmi meslek türüne girenlerin oranı en yüksektir. Bunu sırasıyla, %12.2 ile idari, %12.2 ile hizmet, %11 ile evhanımı, %9.2 ile ticari ve %6.4 ile işçi meslek sınıfına dâhil olanlar takip etmektedir. Katılımcıların %16.2'si de herhangi bir meslekleri olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 6: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre % Dağılımı

Eğitim Durumu	%
Mezun değil	4.0
İlköğretim (ilkokul-ortaokul)	18.8
Lise	37.5
Yüksek okul-üniversite	39.4

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde ise, %39.4'ü yüksekokul veya üniversite, %37.5'i lise, %18.8'i ilköğretim mezunlardır. %4'ü herhangi bir okul mezunu olmayan ancak okur-yazar olan katılımcılardır.

Katılımcıların Engelli Bireyler Hakkındaki Düşünceleri/ Onları Nasıl Tanımladıkları

Araştırmadaki örneklem grubuna açık uçlu olarak “toplumdaki engelli bireyler hakkında ne düşünüyorsunuz/ onları birey olarak nasıl tanımlıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Belirtilen açık uçlu soruya verilen cevaplardan elde edilen kategorilerin dağılımları aşağıda belirtilen şekildedir:

1. Acınacak halledirler, devamlı ilgi ve yardıma ihtiyaçları vardır (%39.4)
2. Toplumun dışına itilmişlerdir, dışlanmışlardır (%43.4)
3. Toplumda işe yaramayan, bir çok konuda yetersiz ve başarısız olanlardır (%2.3)
4. Toplumda mücadele eden, haklarını savunan, bazı konularda (müzik, edebiyat gibi) üstün başarılar sergileyen, kendilerine yetebilenlerdir (%14)

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri fark etmeksizin, engelli bireylere ilişkin bakış açıları dört cevapta değerlendirilmiştir. Engelli olmayan katılımcıların engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamaları içinde, %43.4 ile “toplumun dışına itilen, dışlanan” tanımlaması en yüksek oranı sergilemektedir. %39.4'lük bir oranda da katılımcılar engelli bireyleri “acınacak halde olan, devamlı ilgi ve yardıma muhtaç olan” şeklinde tanımlarlarken, oldukça düşük olmasına rağmen olumsuz bir tanımlama göstergesi olarak da %2.3 ile “toplumda işe yaramayan, yetersiz ve başarısız kişiler” olarak resmetmişlerdir. %14 oranında da katılımcılar engelli bireyleri “mücadeleci, yetenekli” olarak olumlu şekilde tanımlamışlardır.

Katılımcıların yukarıda belirtilen cevapları, kültürel tanımlamalarla ilgili literatür dikkate alınarak (Goffman, 1968; Morris, 1991; Wolfe, 1996; Barnes, 1991; Finkelstein, 1987) literatürdeki çalışmalara paralellik sergileyecek şekilde dört ana kategoride toplanabilir. Bunların üçü; “acınan”, “dışlanan”, “yetersiz/ işe yaramayan” şeklindeki olumsuz kültürel tanımlamalardır. Araştırmamızda “mücadeleci” olarak olumlu anlam içinde tanımlanan bir kategori daha mevcuttur.

Homojenleştirme Analizi Sonuçları

Araştırmada örneklem grubunun, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, kır-kent kökenli olma durumu ve meslek grupları ile engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamaları arasındaki etkileşim homojenleştirme analizi ile incelenmiştir. Bu analizin grafiksel yorumu aşağıdaki şekildedir.

Şekil 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri ile Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamaları Arasındaki İlişki

Sosyo-demografik özellikler

Cinsiyet

Yaş

Medeni Durum

Eğitim

Kır-kent kökenli olma

Meslek

Kültürel Tanımlama Kategorileri

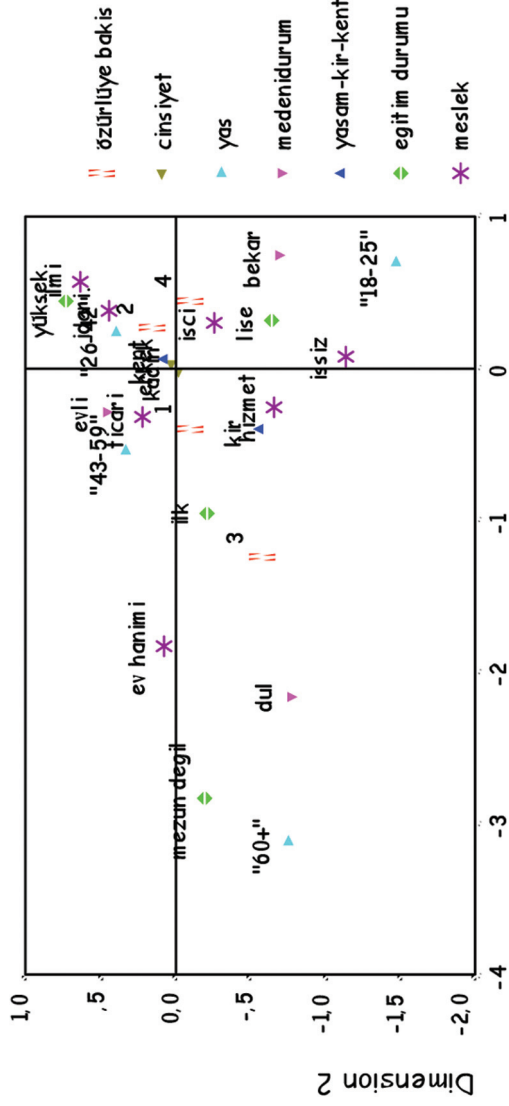
Acınan

Dışlanan

Yetersiz-işe yaramayan (yük getiren)

Mücadeleci

Category Quantifications

Araştırmamızda, “değişkenlerin kategorileri arasındaki benzerliklerin ya da farklılıkların uzaklık cinsinden belirtilerek hangi alt kategorilerin diğerleriyle daha çok benzer olduklarını bulma hedefiyle kullandığımız homojenleştirme analizi (Özdamar, 1999) sonucunda, Ankara'daki bireylerin “engelli birey olmaya” attıkları kültürel anlamda, *cinsiyet* dışındaki diğer değişkenlerin (yaş, medeni durum, eğitim durumu, kır-kent kökenli olma durumları, meslek) ağırlıklı olarak belirleyici olduğu gözlemlenmiştir.

Engelli olmayan katılımcıların engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalarını *cinsiyet* fark etmeksizin, yaş, yaşamını en çok geçirdiği yerin kır-kent olması, medeni durum, eğitim durumu ve meslek belirlemektedir. Grafikten de anlaşılacağı gibi bu belirleme daha ayrıntılı olarak verildiğinde aşağıdaki sonuçlar dikkat çekmektedir:

- Ankara'da çeşitli semtlerde ikamet eden bireylerin, engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalarının şekillenmesinde **cinsiyet** açısından bir farklılık bulunmamaktadır. Kadınlarda da erkeklerde de engelli bireylere ilişkin benzer tanımlamalar verilmiştir.
- Katılımcıların **yaş** dağılımlarına göre engelli bireylere ilişkin düşünceleri incelendiğinde, 18-25 yaş grubunda olma ile 60 ve üstü yaş grubunda olmanın diğer yaş gruplarına göre engelli bireyi “acınan” olarak tanımlamada belirleyiciliği düşüktür.

Engelli bireyleri “mücadeleci” ve “yetersiz-işe yaramayan” şeklindeki kültürel tanımlama kategorilerine dâhil eden katılımcılar arasında 60 ve üstü yaş grubunda bulunma belirleyici faktör olarak görülmektedir.

Diğer taraftan 26-42 yaş grubuna dâhil olan katılımcılar engelli bireyleri “dışlanan” olarak tanımlamakta ve 43-59 yaş grubunda olanlar da engelli bireyleri “acınan” ve “dışlanan” olarak tanımlamaktadırlar.

- **Medeni durum** faktörüne göre değerlendirildiğinde ise, evli olanlar engelli bireyi “acınan” ve “dışlanan” olarak tanımlamaktadırlar. Bekârlar engelli bireyleri tanımlarken onları “mücadeleci” olarak görmektedirler. Katılımcıların medeni durumunun “dul” olması evli ve bekâr olanlara göre engelli bireyi belirtilen kategorilerde tanımlamada etkili gözükmemekle birlikte, onlar da engelli bireyleri “yetersiz-işe yaramayan” olarak tanımlamaktadırlar.
- Yaşamlarının en çok nerede geçirildiği ile ilgili olarak **kır-kent** ayrımı dikkate alındığında, yaşamlarının büyük bir kısmını kentte geçiren katılımcıların engelli bireyleri “dışlanan” olarak tanımladıkları, kırdaki geçirenlerin ise onları “acınan” ve “yetersiz-işe yaramayan” bireyler olarak gördükleri tespit edilmiştir.

- **Eğitim durumu** incelendiğinde ise, yüksekokul-üniversite mezunu olan katılımcıların engelli bireyleri “dışlanan”, lise mezunu katılımcıların engelli bireyleri “mücadeleci”, ilköğretim mezunu olan katılımcıların engelli bireyleri hem “acınan” hem de “yetersiz-işe yaramayan” bireyler olarak tanımladıkları görülmektedir. Diğer taraftan okur-yazar ancak herhangi bir okul mezunu olmamanın engelliye belirtilen şekillerde tanımlamada daha düşük belirleyici olduğu, ancak yine de bu eğitim düzeyini temsil edenlerin engelli bireyi “yetersiz-işe yaramayan” ve “acınan” olarak tanımladıkları gözlemlenmiştir.
- **Meslek sınıflaması** açısından bakıldığında ise, “ilmi” ve “idari personel” meslek sınıfına dâhil olmanın engelli bireyleri “dışlanan” olarak tanımlamada belirleyici olduğu, “işçi” meslek sınıfına dâhil olmanın engelli bireyi “mücadeleci” tanımlamada belirleyici olduğu görülmüştür. “Ticari-serbest” meslek sınıflamasına dâhil olma ise engelli bireyleri hem “acınan” hem de “dışlanan” olarak görmeye etkilidir. “Hizmet işlerinde” çalışanlar da engelli bireyleri toplumda “acınan” ve “yetersiz-işe yaramayan” bireyler olarak tanımlamaktadırlar. Ev hanımları engelli bireyleri “acınan”, “dışlanan” ve “yetersiz-işe yaramayan” olarak tanımlamaktadırlar. Herhangi bir gelir getiren mesleğe sahip olmama yani işsiz olma durumunda olan katılımcılar arasında da engelli bireyleri “mücadeleci” olarak tanımlama belirleyici bir kategori olarak görülmektedir.

İlgili tüm değişkenler dikkate alındığında; örneklem içinde, cinsiyet fark etmeksizin, işçi, lise mezunu, bekâr ve genç olanlar toplumdaki engelli bireyleri “mücadeleci” bireyler olarak tanımlamaktadırlar. Yaşamın büyük kısmını kırdan geçiren, hizmet işlerinde çalışan ilköğretim mezunu bireyler engelli bireyleri “acınan” olarak tanımlarken, yaşamın büyük kısmını kentte geçiren, idari ve ticari meslek grubunda yer alan, orta yaşlarda bulunan, yüksek okul-üniversite mezunu, evli kişiler engelli bireyleri “dışlanan” olarak tanımlamaktadırlar. Katılımcılar arasında dul olma, yaşamı en çok kırdan geçirme, ilkököl mezunu olma, hizmet işlerinde çalışma, engelli bireyleri “yetersiz-işe yaramaz” olarak tanımlamada etkili özellikler olarak tespit edilmiştir.

Bu sonuçlara paralel biçimde, Burcu'nun (2007) “Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışma sonuçlarına göre, engelli bireyler toplumda diğer bireylerin kendilerine ilişkin düşüncelerini diğer bir ifadeyle onların engelli bireyi nasıl tanımladıklarını aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir:

Tablo 7: Engelli Bireylere Göre Diğerlerinin Engelli Bireyleri Nasıl Tanımladığının % Dağılımı

Tanımlamalar	f	%
Dışlanan	318	25.3
Güvenilmeyen	93	7.4
Acınan	641	51.1
Alay edilen/küçümsenen	132	10.5
Sözel saldırıda bulunulabilen	34	2.7
Fiziksel saldırıda bulunulabilen	17	1.4
Merak edilen	3	0.2
Suistimal edilen/kandırılan	4	0.3
Hepsi	13	1.0
Toplam	1255	100.0

(Burcu, 2007, s. 203)

Tablodan da anlaşıldığı üzere, belirtilen araştırmada verilen cevaplar arasında en yüksek oranı bu çalışma sonuçlarını destekler şekilde “acınan” tanımlaması almaktadır (%51.1). Bunun arkasından %25.3 ile “dışlanan” ve %10.5 ile “alay edilen-küçümsenen” tanımlaması gelmektedir. Bu son tanım da yine bu çalışmanın sonuçlarında görülen “yetersiz-işe yaramaz” tanımlamasını anlam itibariyle pekiştirmektedir. Diğer taraftan “güvenilmeyen”, “saldırılmaya müsait-bir bakıma aciz bulunan”, “merak edilen” ve “suistimale müsait olan” şeklinde tespit edilen tanımlamalar da dikkat çekicidir.

Bu çalışmalarda önemli olarak gözüken bir nokta, aradan geçen zamana rağmen, 2002 ve 2007 araştırma sonuçlarının birbirini destekler olması ve kültürel tanımlamalarda bir farklılaşmanın olmamasıdır. Ayrıca bir diğer husus da, 2002 araştırmasında ortaya çıkan ve olumlu kültürel tanımlama olarak kabul edilen “mücadeleci” tanımlamasının 2007 araştırma sonuçlarında elde edilememesidir.

Diğer taraftan, Burcu (2007, s. 207-208)'nin araştırmasında engelli bireylerin tabloda belirtilen tanımlamaları pekiştiren ifadeleri de kültürel tanımlamaların yansımalarını görmek açısından önemli gözükmektedir:

“Bizi sömürücü görüyorlar, aciz görüyorlar, üretici görmüyorlar...” (yetersiz-işe yaramaz)

“Özürlüyüm resmen önemsemiyorlar, aha bir insan girmiş, aha bir hayvan girmiş fark etmiyor...” (dışlanan)

“Bize hep dilenci gözüyle bakıyorlar. İğne yaptırmak için gidiyorum kadınlar üzerime para atıyorlar. Ben ne dedim, sen dilenci değil misin dediler. O yüzden fazla toplumun içine girmek istemiyorum...” (acınan)

Sonuç

Çalışmada engelliliğin fiziksel bir tanımdan öte sosyal bir tanım olduğu noktasından hareketle, Türkiye’de engelliliğin kültürel resmi, engelli olmayan bireylerin ve engelli olan bireylerin düşünceleri çerçevesinde çizilmeye çalışılmıştır. Engelli olmayanların, engelli bireylere yönelik düşünceleri ve engelli bireylerin bakış açısında diğerlerinin engelli bireylere ilişkin düşünceleri dört tanım kategorisinde şekillenmiştir. Türk sosyo-kültür yapısında resmedilen bu dört tanım, “acınan, dışlanan, işe yaramaz/yetersiz bulunan ve mücadeleci” olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın en önemli sosyolojik sonuçlarından biri, Türkiye’de engelli bireyler için engelli olmayanların gözünden çizilen kültürel resimdir. Bu kültürel resim, şüphesiz engelli olmanın kültürel olarak nasıl bir anlam içerdiğini tanımlamaktadır. Fizyolojik bir engel durumundan öte asıl engeli yaratabilecek olan bireye atfedilen “acınan, dışlanan ve yetersiz görülen” şeklindeki olumsuz kültürel tanımlamalardır.

Homojenleştirme analizi sonucunda da Türkiye’deki engelli olmayan bireylerin cinsiyet dışında, yaş, medeni durum, meslek, yaşamın en çok geçirildiği bölgenin kırsal ayrımı, eğitim durumu gibi sosyo-demografik özelliklerinin engelli bireylere yönelik kültürel tanımın farklılaşmasında belirleyici olduğu görülmüştür. Bu analizde ister kadın, ister erkek olsun engelliye “acınan, ilgiye-yardıma muhtaç olan” bireyler olarak tanımlayanlar, yaşamlarını en çok kırsal geçiren, ilköğretim mezunu, hizmet işlerinde çalışanlardır. Engelli bireyi “toplumdan dışlanan istenmeyen bireyler” olarak tanımlayanlar, yaşamlarını en çok kentte geçiren, orta yaş grubunda olan, idari, ticari, ilmi meslek sınıflarında yer alan, evli, yüksek eğitim görmüş olanlardır. Engelliye “yetersiz, başarısız bireyler” olarak görenler, ilköğretim mezunu, yaşamlarını en çok kırsal geçiren, hizmet işlerinde çalışan, dul olanlardır. Engelliye “mücadeleci, haklarını savunucu bireyler” olarak tanımlayanlar ise, lise mezunu, işçi ve bekâr olanlar şeklinde sosyo-demografik özellikler sergilemektedirler.

Toplumsal bütünleşme açısından tüm bireylerin göz ardı edilmeden temel ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması gerekmektedir. Engelli olmayan bireyler kadar engelli bireylerin de sorunlarına, ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmak, bu konuda yapılan/yapılacak araştırmaları değerli kılmaktadır. Birçok araştırmacının belirttiği gibi (Barton, 1996; Darke, 1994; Corbett, 1994) bireyin sosyal pozisyonu ve saygınlık düzeyi sosyal çevresiyle geliştirdiği/ geliştirebildiği oranda belirginleşir. Engelli bireylerin yaşadıkları toplumda iş edinme, evlilik, boş zaman değerlendirme, meslek edinme ve eğitim fırsatlarını yakalayabilmeleri onların sosyal statü kazanımında ve dolayısıyla sosyal tanımlamalar çerçevesinde toplumla bütünleşmesinde belirleyicidir. Bu bütünleşmede engelli bireye ilişkin genel kabullerin nasıl şekillendiği önemlidir. Bireylerin genel kabulleri, onların ortak duygu, düşünce ve pratikleri ile inşa edilen kültürel tanımları oluşturmaktadır.

Son yıllarda “normal” ve “engelli” (bozukluğu olan) arasındaki ayrımın yok edilmesi

çabaları ve bu noktada şekillenen söylemler ön saflara çıkmıştır. Bu söylemin öncülerinden, Sutherland (1981), engelliliğin yalnızca insanların küçük bir azınlığının fiziksel durumu olmadığını hatırlanması gerektiğini belirtmiş ve engelliliği, insanlığın normal bir durumu olarak algılanması gerektiğini vurgulamıştır. Shakespeare'e göre, (1994, s. 23) engelli insanlarla engelli olmayan bireyler arasındaki farklılık, engelli bireylerin aksayan bedenlere veya zihinlere sahip olması değildir, sadece engellileştiren bir toplum içerisindeki ezilen bir azınlığı temsil etmelerinden kaynaklanmaktadır. O halde bu içerikte engellilik, sosyal biçimde önemli bir bedensel bozukluğu olanların daimi sosyal statüsüdür (Miller, 2005'de aktarıldığı gibi). Engellilik sosyal ayrımcılığın belirli bir biçimidir. Bu ayrımcılığın kaynağında engelli bireylere yönelik oluşturulan kültürel tanımlamaların ya da kültürel resmetmenin hâkimiyetini unutmamak gerekmektedir. Engelli olmanın sosyal ve kültürel anlamını betimlemek ve onu etkileyen faktörleri analiz etmek, toplumu ve onu oluşturan bireyleri daha net anlamak ve sorunlarına çözüm önerileri getirmek açısından önemlidir. Bu bağlamda, Türkiye'de engelli bireylerin sosyal yaşamlarında "engellileştirilmesinin" önüne geçebilmek için konuya ilişkin bilimsel araştırmalara ve bu sonuçların dikkate alındığı sosyal politikalara ihtiyaç vardır.

Son olarak, Türkiye'de olduğu gibi birçok ülkeyi kapsayan araştırmalarda dikkat çekici sonuç, olumsuz kültürel tanımlamaların hemen her kültürde yer aldığı ve hatta baskın olduğudur. Ancak son yıllarda engellilik kültürü söylemi, olumsuz kültürel tanımlamaların değiştirilmesi yönünde bütünsel (toplumdaki herkesin aktif katılabileceği) çabayı ön plana çıkarmaktadır. Finkelstein'in da ifadesiyle (1987), "*farklılıkları kutlayarak, insanlık ailesine katılmayı ve dolayısıyla insanlığı kutlamayı başarmış olacağız*" vurgusunu unutmamak gerekmektedir.

Kaynakça

- Antonak, R. ve Livneh, H. (1988). The measurement of attitudes toward people with disabilities. *Springfield, IL: Charles C. Thomas Publishing*, xx, 5-20.
- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2003). *Türkiye özürlüler araştırması*. Ankara.
- Barnes, C. (1991). Discrimination: disabled people and the media. *Contact*, 70, 15-16.
- Barton, L. (1996). *Disability and society: emerging issues and insights*. Harlow: Longman.
- Barton, L. (1998). Sociology, disability studies and education: some observation, T. Shakespeare (Ed.). *The disability reader: social science perspectives* içinde (ss. 53-64). New York: Cassell Pub.
- Bogdan, R. ve Biklen, D. (1977). Handicapism. *Social Policy*, 15 (March-April), 14-19.
- Bogdan, R.S. ve Taylor, S.J. (1987). Toward a sociology of acceptance: The other side of the study of deviance. *Social Policy*, 18 (2), 34-39.
- Bogdan, R.S. ve Taylor, S.J. (1989). Relationships with severely disabled people: the social construction of humanness. *Social Problems*, 36 (2), 135-148.

- Burcu, E. (2002). Üniversitede okuyan özürli öğrencilerin sorunları: Hacettepe-Beytepe Kampüsü öğrencileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 83-103.
- Burcu, E. (2004). Görme özürli öğrencilerin eğitimlerine ilişkin düşünceleri ve sorunları: Ankara örneği. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 4 (2), 23-47.
- Burcu, E. (2006). Özürlilik kimliği ve etiketlenmenin kişisel ve sosyal söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 61-83.
- Burcu, E. (2007). *Türkiye’de özürli birey olma: temel sosyolojik özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Burg, E.V.D. ve Leeuw, J.D. (1988). Homogeneity with k sets of variables: an alternating least squares methods with optimal scaling features. *Psychometrika*, 53 (2), 177-197.
- Coleman, D. (2000). Assisted suicide and disability. *Human Rights: Journal of the Section of Individual Rights and Responsibilities*, 27 (1), 1-11.
- Corbett, J. (1994). A proud label: Exploring the relationship between disability, politics and gay pride. *Disability and Society*, 9 (3), 343-357.
- Darke, P.A. (1994). The elephant man (David Lynch, Emi Films,1980): An analysis from a disabled perspectives. *Disability and Society*, 9 (3), 327-342.
- Finkelstein, V. (1987). Disabled people and our culture development. *London Disability Arts Forum*, 8, Published in DAIL.
- Gerhardt, U. (1989). *Ideas about illness*. Basingstoke: Mac Millan Press.
- Goffman, E. (1968). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Helander, E. (1993). Prejudice and dignity: an introduction to community-based rehabilitation. *United Nations Development Program Report*, New York: United Nations Development Programme.
- Longmore, P. (1985). Screening stereotypes: Images of disabled people. *Social Policy*, 16, 31-37.
- Mabbett, D. (2003). Disability and social exclusion in europe. *Workshop on Social Exclusion in Europe*. The Centre for Analysis of Social Exclusion London School of Economics, Brunel University.
- Miller, M. (2005). *Housing choices for disabled New Zealanders*. Aotearoa New Zealand: Center for Housing Research.
- Morris, D.B. (1991). *The culture of pain*. Berkeley: University of California Press.
- Morris, J. (2001). Impairment and disability: constructing an ethics of care that promotes human rights. *Hypatia*, 16 (4), 1-6.
- Özdamar, K. (1999). *Paket programlar ile istatistik veri analizi*. Eskişehir: Kaan Kitabevi,
- Panol, Z. ve McBride, M. (2001). Disability images in print advertising: Exploring attitudinal impacts issues. *Disability Studies Quarterly*, (2), 21.
- Peters, S. (2000). Is there a disability culture? A syncretisation of there possible world views. *Disability and Society*, 15 (4), 583-601.

- Shakespeare, T. (1994). Cultural representation of disabled people: dustbins for disavowal. *Disability and Society*, 9 (3), 283-300.
- Siebers, T. (2001). Disability in theory: From social constructionism to the new realism of the body. *American Literary History*, 13 (4), 737-754.
- Sotnik, P. ve Jewesk, M.A. (2005). *Culture and disability services, culture and disability: Providing culturally competent services*. Sage Pub.: London
- Stefan, S. (2000). *Unequal rights: Discrimination against people with mental disabilities and the americans with disabilities act*. Chicago: American Psychological Association.
- Sunman, J. (1994). Disability stigma and deviance. *Social Science and Medicine*, 37 (7), 937-947.
- Sutherland, A. T. (1981). *Disabled we stand*. London: Souvenir Press.
- Swain, J., Finkelstein, V., French, S. ve Oliver, M. (1993). *Disabling barriers-enabling environments*, in Association with the Open University. London: Sage Pub.
- Taylor, S. (1999). Health, illness and medicine. *Sociology: Issues and Debates*. London: MacMillanPress,
- WHO. (1980). *International classification of impairments, disabilities and handicaps*. Geneva: World Health Organisation.
- Whyte, S.R. ve Ingstad, B. (1995). Disability and culture: An overview. S.R. Whyte and B. Ingstad (Eds.), *Disability and culture* içinde (ss.1-5). California: University of California Press.
- Wolfe, K. (1996). Ordinary people: why the disabled aren't so different. *The Humanist*, 56 (6), 31-34.
- Wood, P. (1980). *International classification of impairments, disabilities and handicaps*. Geneva: World Health Organization.